

Михаил Неделчев,
„Как работи
литературната
история? Нови
съчинения в три
тома. Том 1:
Литературно-
исторически
обзорни

сюжети“. Изд. Нов български университет, С., 2019, 432 с. Първият от трите тома с нови съчинения на Михаил Неделчев съдържа наистина обзорни литературноисторически сюжети. В тях на фокус са повтарящите се жестове и продължаващите през времената мотиви, както и поредица от типологии на присъствия и форми, на движения и идеи. Така томът настоява на своята трансисторическа визия – през *годините на литературата* (1868, 1910, 1925, 1946...), темите за авангарда и за различните уж липсващи в българската литература течения като парнализъм, сюрреализъм, магически реализъм, за да стигне до социолитературните дилеми около границите и преходите в литературата, поколенческата проблематика и пр. Това е правене на литературна история с размах, който сътворява сюжети, въвеждайки ни в самата работилница на миналото, при чудото на проглеждането и узнаването.

Отново за поколенията (поетическите) в литературата

Колажен етюд в посоките и на личностното въввлечено литературознание

Михаил Неделчев

През лятото на 2016 г. един неразгърнат се докрай конфликт около „Литературен вестник“ бе на път да взриви потъналото в сладостна нега литературно поле. Първоначално всичко звучеше някак нелогично и съвсем неочаквано: по-стари „свои“ нападаха „своите“ млади. Така бе на първо четене. Постепенно, с разгръщането на скандала, се разбраха дълбинните основания за неочаквания конфликт.

Всъщност това бе сблъсък на две съседни поколения, при който активното в нападките бе по-старото, предишното. И неназованият проблем беше, че и за двете поколения обединителното голямо социално събитие бе гигантският прелом от 1989 г. Нима всичко бе таен спор за това, чие е наследството на великата дата на падането на Берлинската стена?

1. Едно старо определение за това „Що е поетическо поколение в литературата?“

През 1974 г. написах текста „Поетическите поколения и най-младата лирика“, включен впоследствие в дебютната ми книга „Критически страници“ (1978). Ето няколко пасажа, търсещи по-точно определение на понятието „поетическо поколение“ в литературата: *Поколение: „моето поколение...“; „поколение от 1... г.“; „поколение на X-Y“ – четем непрекъснато в истории на литератури, статии, мемоари, интервюта. Това е понятие, което няма относително точното съдържание на „литературен етап“, „период“. А не бихме ли могли да потърсим този негов по-строго определен смисъл? Понятието „поколение“ в историята на литературата и във всички обобщаващи прегледи на духовната дейност на един народ през определен период е условно. Защото едни и същи духовни дирения и борби най-често са общи за бащите и за децата, а понякога за деди и прадеди, т.е. за няколко последователни поколения. Така е било през сравнително дългия период на Българското възраждане от Паисий до Ботев... Същото е и през първите четири десетилетия след Освобождението...“ – пише Георги Константинов в увода към двутомника си „Моето поколение в литературата“. Очевидно той употребява поколение като синоним на продължителен литературен етап. С подобно значение, но в един по-тесен план го срецаме във „Фрагменти“ на Далчев. Но ето какво казва Айхенбаум в статията си за Анна Ахматова: „Десет години е сакрална цифра: точно толкова подарява историята на всяко поколение. След това идва „младата смяна“ – и започва сложната, понякога трагическа борба между две съседни поколения.“ (цит. книга, с. 186-187). Така започва това търсене на по-точно определение. Некапомним последните думи на големия Борис Айхенбаум – те ще ни послужат при осмислянето на нашия конфликт. А текстът продължава по-нататък след малък прескок с думи за зачестилите тогава спекулативни употреби на понятието:*

Популярността на този термин в нашата литература е изключителна през последните няколко години. Стига се до такова положение – издават пет-шест млади поети първите си стихосбирки и се обявяват за поколение. Съществува ли нещо, което ги свързва помежду им – това сякаш много-много не ги занимава. Все повече ми се напраща убеждението, че оформянето на такива „поколения“ е нужно на бездарните автори. Страхът да останат „насаме“ с критика и читатели ги кара да се крият в „групата“, утешава ги мисълта, че ще „минат“ с нея, а после... ех, после ще достигнат първите (пак там, с. 187-187).

Визирал съм тук тази мания за конструиране на поколения, възникнала след феноменалния официализиран успех на т.нар. **Априлско поколение в литературата** и особено с несдържания стремеж да бъдеш някак си приютен, присъединен с по-късна дата от/в същото това знаменито „комсомолско“ поколение. (Та това неотвратимо ти осигуряваше официални почести и признание.) Но нека вървим към самото мое определение за понятието поколение:

*Ненаписаната още история на нашата поезия е родила обаче точното значение на думата като **литературно-историческо понятие**. Нужно е само да се повзрем*

Отново за поколенията (поетическите) в литературата

от стр. 9

внимателно, за да го отграничим от всички понятия, с които то често се смесва. [...] Нека сега се опитам да дам едно определение, което важи най-малкото за нашата литература: **поетическо поколение съставят поетите, свързали началната фаза на своето творческо развитие, (дебюта си) с един крупен социален прелом, чиито проблеми се превръщат в основна тема за тяхното творчество; след този начален етап всеки поет тръгва по своите собствени творчески пътища, но времето, когато литературната общност е била действително жива, дава мощният тласък за това вече индивидуално развитие, социалният заряд на общата тематика е „аккумуляторът“ за лично дръзновение. Ето и разликата между творчеството на едно поколение и литературата на един период. С поколение ще означим група поети, които приемат повелята на времето за усвояване на една нова и конкретна социална проблематика. То е временно обединяване на творческите им усилия за превръщането на тази проблематика в поетика. Литературният период дава идеята за общите доминиращи особености за продължително време от развитието на цялата поезия, а и на цялата литература. Поколенията не е школа, литературно направление, защото не е свързано с каноните на една може би ценна за общия развой, но все пак нормативна практическа естетика. Отново ще повторя: основното тук е новата голяма тема, родена от социалния прелом.“ (цит. книга, с. 188-189).**

Макар от написването на този текст да са изминали повече от четиридесет години, днес пак бих настоявал за валидността на това определение (като изключим промъкналия се соц-израз „повелята на времето за усвояване...“). В студията посочвам като осъществени поколения поетите на 40-те години със социалния прелом от началото на Втората световна война; разбира се, говоря за: самоназовалото се Априлско поколение със свръхфаворизирания по идеологически съображения историографски конструкт за „великото“ значение за „демократизирането“ на режима в страната на Априлския пленум на ЦК на БКП от 56-а година; за отликите в интерпретацията на „септемврийската“ тема при две поетически поколения – на Четворката от „Нов път“ с доминиращия мотив за братоубийството и на пролетарските поети от 20-те/30-те с пределно идеологизираното виждане като радикален революционен сблъсък; става дума и за „неосъществените поколения“ (на загиналите поети-антифашисти, на създателите на „бригадирска“ поезия); намеквам за невъзможността да се конструират нови поколения, тъй като „априлици“ са „запушили“ задълго всички канали и линии за утвърждаване (потърпевши се оказват за периода творците на „тихата лирика“). И финалният пасаж на това разгръщащо се в литературноисторически разказ определение:

Поколенията не са нещо затворено в себе си. Те създават своеобразни пулсации в литературното развитие – обединяване на колективните усилия за усвояване на една нова тема, резкия шум на една група млади поети в литературата и постепенното „разсейване“ на тази общност. Това е вливане на свежа кръв в поезията, нещо, което създава ритмиката ѝ и ни внушава усещането за цялостност и непрекъснатост на литературния процес.“ (пак там, с. 193-194).

Може да се добави, че част от поетите в поколенията се оказват стихотворци. Тяхното значение е само като членове на временната общност – докато родената от социалния прелом голяма социална тема е актуална и доминира; те нямат по-сетнешно значимо индивидуално осъществяване, както е при истинските поети. Поколениято всъщност съществува, докато се пише върху общата голяма социална тема. След това, пак да повторя, общността се разпада и всеки (ако може) би трябвало да поеме по собствени творчески пътища. Най-често само стихотворците имат носталгия по отминалото силно общностно време.

2. За големия прелом на 1989 г.

Поляците назоваха седмичните на октомври и ноември 1989 г. Есента на народите – по аналогия с национарестолуционната Пролетта на народите от 1848 г. Те имаха правото да дадат това название: та нали това чудесно сгромолясане на т.нар. „социалистическа система“ започна с тяхната „Солидарност“, с пилгримското завръщане на папа Йоан-Павел Втори в Полша и с неговите учивителни думи „Не бойте се“, с първите „частично свободни избори“ за Сейм и особено за Сенат от 4 юни същата година. Събитията от тези месеци действително имаха смисъла на общоевропейски и всесветски, те са наистина епохални – приключи нашето общо за Централна и Източна Европа половинвековно пленничество в социалистическия лагер, приключиха ерата на отбрателната, подла несвобода, приключиха десетилетията на блоковското противопоставяне от времената на Студената война.

Големият прелом на 1989 г.

промени изцяло нашия живот – и в общосоциален, и в политически, и в културен план. Рухна отведнъж, разбира се, и официалната тоталитарна институция на „социалистическата“ литература – с йерархическата ѝ пирамидална структура, с фаворизирането по идеологически съображения на писателски персони и жанрови форми, на тематични и стилови насоки, с нерегламентираната, но достигаща навсякъде цензурна система, с унищожителното „приемане в Съюза“, ако искаш да бъдеш „професионален писател“, с периодическото упражняване на разнотипни насилни над опитващите се да творят според етиката и естетиката на вътрешната си свобода, с контрола над всички контакти на българските писатели с широкия „външен“ свят, с надзора при осмислянето и интерпретирането на класическото българско литературно наследство, с разпределянето на битовите „блага“ според „заслужителен“ към строя и системата. Големият прелом от 1989 г. е от тези комплексни събития, които имат всички характеристики на преизвикващи повята, формирането и изживяването на поетическо поколение в литературата (така, както това бе представено в първата част на този текст). При някои национални литературни това могат да бъдат и събития с негативен смисъл – например при поколенията на Катастрофата от 1898 г. в испанската (от Унамуно до Валие-Инклан) и на поколенията от трагическия провал на гръцката „Мегаидея“ от 1924 г. (Кавафис, Елифис, Сеферис). 1989 година бе щастливата година, макар за българите тя да бе преди това помрачена от престъплението с така нареченото „преименуване“ на българските турци и с „голямата екскурзия“. В последните години след 1985-а българската литература се бе силно политизирала, тя напираше към свободата, прабеха се подписки и се пишеха открити писма, търсеха се и се намираха контакти с нашите сънародници в чуждите западни радиостанции. Целият този съвръхнаесдържан процес се отля в големия роман на Ивайло Петров „Хайка за вълци“, в поезията на Николай Кънчев и Константин Павлов, в Иван-Цанево „проговаряне“ дори, в публицистиката, която се явяваше на неочаквани за комунистическата власт места. Набираше сила през цялата 1989 г. свободната преса и нерегламентираната и несанкционирана издателска дейност: като истински комети (макар и „укривани“) се явиха на литературния небосклон *алманахът за експериментална поезия* „Мост“ на Едвин Сугарев и *независимото списание за литература и публицистика* „Глас“ на Владимир Левчев; щастливо направиха редица автори свои самиздатски книжки с некомерсиален тираж „за приятели“ (щастлив съм, че сред тях бе и моята „Трагизмът у Яворов“).

3. Двете поколения на 1989 г.

Гледаме сега с една тридесетгодишна литературноисторическа перспектива към събитията от 1989 г. и можем ясно да съзрем обособяването не на едно, а на две поколения, открили колективната си литературна персона точно в еуфорията на големия прелом: тогава поколенията на *Последните поети на 80-те* (както те се назоваха в едноименната антология от 2010 г.) окончателно се „дооформя“, опубличностява (това е същото онова „забутано поколение“, както го нарича Миглена Николчина, което сега е дочакало своя звезден миг); но пак тогава, буквално за месеци, се изявява и едно съвсем ново поколение на съвсем млади поети, които по-късно бяха назовани *новата Четворка от „Литературен вестник“* (в обкръжение на свои спътници). Можем да кажем, че и двете поколения бяха поколения на 1989 година, бяха превърнали нейната социална и политическа проблематика в своя вътрешна проблематика. Но при тези две поколения социалните външения от великия прелом бяха оркестрирани с коренно различна интерпретация, дадена им бе почти полярна трактовка. Така при първото преломът бе предчувствие и предупреждение, възвестяване, бе представен и като сега случващо се гигантско политическо и общокултурно събитие, за него се свидетелстваше от първо лице. При второто той бе „опакован“ по постмодерному чрез аналогията с други не така разтърсващи случвания; но чрез тези аналогии – често превръщащи се в „римейки“, му се придаваше смисъла на цикличност, повторителност, друг тип завършеност. Присъстваха едни скрити „вие“ и „те“ като обобщени лирически персонажи. Явяваха се мотивите на самокритиката, на самосъмнението, на само-„принизяването“. Едно представително за първото поколение програмно (а следователно – и тезисно) стихотворение на Румен Леонидов ще бъде силен наглед:

НЕ МОЖЕ ПРАЗНИКЪТ БЕЗ МЕНЕ ДА ЗАПОЧНЕ

*И аз дойдох – с две змици на къла в очите,
с две зъбчета зелени във зениците,
с две камшичета, разцепени от бяс...
Едното от челото ми кръвта ще лиже,
а другото в устните ще ме целува,
когато празникът започне да бесува, да
думка с тъпани и с гайди да пици...*

*Не може празникът да ни отмине –
не става дума за пролясъка
на чашата,
запретена в тавана на душата...
Не става дума за безсилието, извикано
да ни спаси!
Ще видите пиянството на трезвите, ще
видите
огромните тела на бъчвите
с ребра, разхвърляни на двора...
Небето пак ще бъде смъкнато,
изпрано на реката, бито,
и на тревата хвърлено да слуша
как крачат мравките безсмъртни
към леговицето на смъртта!*

*Ще дойде празникът. И той ме праща
да съобщя, където трябва и на всички
други,
за които празникът не съществува!
Пригответе си наздравцици – последните
наздравцици,
макар да сме привикнали със тостове за
бъдещия
по-добър и по-добър, и по-добър, и по-
добър, и по-добър, и по-добър живот.*

Дойдох. Видях. Предупредих.

*Спомнете си забравените тържества на
тайните!
Спомнете си забравените песни за
победата!
Спомнете си забравената кръв!
Спомнете си, защото
празникът ще ви разпита всички!*

(Виждаме тук скрития цитат със *смъкнатото небе* от Гео-Милева поема. А това „Дойдох. Видях. Предупредих“ може да се успореди с думите от Слово на поета пред VI национална конференция на младите писатели: „Поетът е пратеник на бъдещето. Той е вестител, предопределен от съдбата да съобща, да предупреди, да предскаже, да възпее, да възненавиди, да се опълчи, да бъде разпънат, за да остане с митичната си реалност в паметта на историята.“) Редом с това програмно стихотворение можем да сложим също така програмните стихотворни послания с общополитически смисъл – на Ани Илков, Едвин Сугарев, Владимир Левчев, Миглена Николчина, Ангел Ангелов-Джендема...

А като представителна за второто поколение нека приведем (макар и да е писана малко по-късно) една от творбите-емблеми – „Черешата на един народ“ на Георги Господинов:

*И тази година
черешата е отрупана с цвят
Времето е добро нощите топли
всичко ти казва на брекет е
виж пчелата се е събудила
и да не чуе дяволът да не стане нещо
до месец до два да пази Господ
да срещнем Великден
да мине Гергьовден
Делото ще пламне и начаса всякой
ще вземе участие в това предприятие
момци ще берат момите ще гълнат
старците ще събират съчки
и ще подклаждат огъня
Голямо правене на комтои ще пада
децата ще пукат с черешови листе
ще яхат хвърката конница
горе из клоните
ще гълтат черешите с костилките
ще търчат и ще викат
Дядо Дядо
направи ни черешово топче*

*И тази година дядовото
няма да има априлско въстание*

(В по-сетнешното си творчество Георги Господинов превърна похватта за циклично явяващите се аналогии в един от своите основни похвати – и чрез сакрализирането на рождената година 1968-а, и чрез фигурата на митическия Дядо, и чрез повтарящите се разкази и преразкази.)

Поколенията на 1989 г. са две, защото мезапрочитът на събитията даваха възможности за плурализъм на интерпретациите, защото бе с множествен потенциал, защото не секваше актуалността на социалната и политическа проблематика (не само заради „несвършващия“ преход!). (Ако трябва да търсим съответствия – чисто политически и литературноисторически: това бе – пак с неговите две поколения – разцепилата нацията комплексна „септемврийска“ проблематика, актуална не само за

10

20-те в поезията, но и за 30-те години на XX век вече и за романестиката.)

Всяко от двете поколения вече има за тези тридесет години своя литературноисторически разказ. (Тук не правя преглед на разнородните критически гледища за формирането, утвърждаването и разпадането на поколенията. Всред всички тях най-последователно разгръща и защитава своите тези Пламен Дойнов в няколко свои книги: *Българската поезия в края на XX век. Част първа и Част втора*, Просвета, 2007; *Поколение и поезия 1956-1989*, Кралица „Маб“, Департамент Нова българистика на НБУ, 2018. Свой съществен принос направи и Пламен Антонов с монографията си: *Поезията на 1990-те: българско и постмодерно*, Пловдив, Жанет 45, 2010, в главите 9, 10, 12 и в Епилога.)

Поколение на 80-те се изявява спорадично, но все пак настойчиво и видимо в сп. „Пламяк“ с менторството на поета Иван Теофилов. Като поколение на **поетите без книги** го бе определил Владимир Левчев (той самият вече имаше стихосбирки). Но истинската му силна изява е в самиздатските „Глас“ и „Мост“ на самата 1989 г. (заедно с текстовете на алтернативни поети като Константин Павлов и Биньо Иванов, на критично настроените към опитващия си режим Радоу Ралин и Блага Димитрова). Там творбите на представителните поети на поколението (Ани Илков, Едвин Сугарев, Владимир Левчев, Миглена Николчина) се явяваха в обкръжението на стихове на Иван Кръстев, Боряна Кацарска, Елисавета Мусакова, Севдалин Генев, Амелия Личева, Виргиния Захариева, Мирела Иванова, Пенка Ватова и мн. др. (Наред с критически и публицистични текстове в двете издания, в бр. 3, есен-зима от 1989 г. на „Глас“ съм публикувал мой превод от полски език на стихотворението на Чеслав Милош „До Лех Валенса“. Ето го този превод:

*След двеста години, Лех Валенса,
след двеста години намирана и отново изгубвана
надежда*

*Стана Предводител на полския народ (1)
и както срещу Оногова, срещу теб са Империиите.
Горчиво е да знаеш това, което знаеш, Лех Валенса.
Жертвата, давана във всяко поколение,
гробовете на безименните герои
триумфът на претелите и палачите, на чиито
синове и дъщери трябва да процаваме.
Горчиво е да познаеш силата на робството.
Живее твои хляба и ябълката,
във всяка дъждовна вода,
в ранната светлина през стъклото,
в здрачаването по улицата.
не те напуска в работата и в любовта.
Изпълва съня в часовете преди разсъмване.
Тай се в буквите на писаното слово,
дотогава, че полските книги говорят само за това.
И затъмнява цветовете по платната на художниците,
и покрива със сивота сградите на градовете.*

*Не знам, има ли право, Лех Валенса,
да се обръща към теб този, който избра чужбината
и се отърва от всекидневната мисъл за робство
въпреки че разбира - дължен е да мисли.*

(Бележката под линия към 1. е следната: „На полски Naszelnik Polskiego Ludu – неофициален титул на Тадеуш Косцюшко, присвоен през 30-те години на нашия век и за Пилсудски. Стихотворението е писано през време на забраната на свободния профсъюз „Солидарност“, преди легализирането му като граждански комитет.“) За мен тази публикация на превода бе изключително важна, след като още през 70-те и 80-те години бях имал досег с полски опозиционни дейци, бях гледал във Варшава знаменития телевизионен дебат на Валенса с председателя на казионния профсъюз Алфред Мьодович на 30 април 1988 г., бях участвал на следващия ден в опозиционния първомайски митинг на „Солидарност“ пред църквата „Св. Станислав Костка“ в квартала Жолибож – при гроба на убития от комунистическите репресивни органи проповедник отец Попйелушко. Всичко това бе моето окончателно освобождение.)

Списването на „Глас“ и „Мост“ бе първият голям инициационен акт на поколението. За съвсем кратко време то се превърна във водещата писателска общност на българската литературна култура. Вторият му инициационен акт бе паметното колективно четене на „Аполония“ (1989), когато пяхме и песните на Джендема. (Предишната година бяхме направили пак в Созопол и стюпифиралото всички представяне на поезията на Константин Павлов.) И третият: вече самото издаване в „Сієла“ на голямата антология „Последните поети на 80-те“ чак през 2010 г., с голям предговор на ментора Иван Теофилов, с включени текстове на 12 автори – освен на споменатите и на: Златомир Златанов, Кирил Мерджански, Илко Димитров, Георги Рупчев, Борис Роканов, Данила Стоянова.

Поколението излъчи за цялата литературна култура ключови, възлови, култови поетически формули: *Кой сънува моя живот* (въобще **мотивът за съня** бе един

от доминиращите); *мой малък, много малък и много уплашен човек; смъртта като врата, която /след себе си не можем да затворим/ Свободата брат е пътят на живота; какво ли не говорят за Тибалт; не искам никакъв език, не искам думи; ние цял живот ще следваме съня; всички ли се будим, или всички спим?; от славянка и лъв е създадено всичко тук; Балкани и Балкони – аз вися; Светът е тук, / светът е още тук подир година скръб...*

Нямаше нищо по-естествено водещите фигури на поколението – Ани Илков, Едвин Сугарев, Владимир Левчев, Румен Леонидов – да станат редакторите на новото издание „Литературен вестник“, което символизираше и осъществяваше големия обрват в литературата ни. Това бяха годините на мощното облъчване и на следващото поколение – те бяха проблематичните синове, Ани Илков въплъти фигурата на литературния баща. Но тази идилия се оказа краткотрайна...

То, поколението на **Четворката от „Литературен вестник“** (в обкръжението на явилите се техни спътници) – самото наложило се название не можеше леко да не гразни по-старите редактори, които го бяха довели във вестника, доста бързо се еманципираше, развиваше дори всевъзможни съпротиви срещу бащинско-синовните литературни взаимоотношения, изгради с този културен конструкт, избра си и други бащи и дявоци от литературно-културната история (направи прочутата си снимка с имитацията на позите на писателите от кръга „Мисъл“). Поколението разиграваше и сцената на бързото възмъжаване и „остаряване“ (пародията „Сърцето на сръбското“, която Бойко Пенчев написа за колективната мистификационна „Българска антология. Нашата поезия от Герова насам“ от името на Йордан Ефтимов, завършваше така: „такива бяха младите ни години, / а после се скапахме. / Като задници.“) И това беше съвсем естествено, ако търсеше своето пълноценно критическо и след това литературноисторическо утвърждаване; двете поколения трябваше радикално да се разпобоят. Но те си оставаха „близки“ дори само поради общия им символен капитал с прелома от 1989 г. (поколението бяха „съседни“, разделяха ги само десетина години), можеше да се прогнозира сблъсък около това наследство. Самото ново поколение не виждаше себе си като съвсем „новородено“, то настояваше и за своя предистория. Така в своя том с „Поезия. Събрано и избрано“ (2019), в последния цикъл „Начало“, Пламен Дойнов е включил и едно свое стихотворение от 1987 г. точно със заглавие „Поколение“. То започва така:

*Процални жерави танцуват – тъмни, със крила
от тънка светлина – танцуващи светкавици.
И ние бързаме след тях, жадуващи наздравница
за свободата. Но хлад струи по нашите чела...*

И завършва: „В гърлата ни отвързани звънци / отново възвестяват свободата...“ Второто поколение печелеше своите различни публики не само с участието си в списването на „Литературен вестник“, но и с различни публични акции: спектаклите на Авторския литературен театър (най-вече „Тела и текстове“, 1992, „Смъртта на кръга Мисъл“, 1994, „Живи и мъртви в българската поезия“, 1996 и др.); „писането от натура“ – перформансите на поетическите пленери, юбилейните четения в „Литературен вестник“, тематични дискусии за Студентския дом в София и др. Но може би най-силният инициационен акт на поколението бе съставянето на двете мистификационни антологии: „Българска христоматия. Избрани образци от всичките родове и съчинения“ (1995) и „Българска антология. Нашата поезия от Герова насам“ (1998). През 1995 г. написах за първа страница на „Литературен форум“ приветствен отзив за първата мистификационна книга на Четворката. Ето този мой текст:

*Сес ужасни деца
Харесвам книгата „Българска христоматия“ на четиримата млади колеги от „Литературен вестник“. Харесвам гързостта и духовната им свобода да неутрализират любовното си преклонение към българската литературна класика от началото на века с пародийното самовъзвеличаване, с лека подигравка към всеможещото учително послание. Харесвам самочувствието им на първопритежатели на традицията, които със самото заявяване на тоталната си претенция правят смешни всички „професорски“ трътлесто-благоевейни жестове. В началото на 20-те години хората на ОПОЯЗ – Шкловски, Тинянов, Айхенбаум са разигравали като сценки своите литературноисторически хипотези – с много ирония, импровизационен полет и способност да се вижда близостта на великото и баналното, трагичното и пошлото в един и същ човек. Те са стилизирали и приятелската си кореспонденция „ала“*

съответния класик. По същото време в кръга на Бахтин се е карнавализирано научното и артистично битие и този всекидневен театър е давал на великия мислител усещания, които са го импулсирани в проучванията му на Ренесанса. През 60-те години интернационалната група около парижкия „Тел Кел“ също разгръща живота си с „подсвирквания и подгавряния“ (както би казал Свирчо). Всички тези хора са млади, всички те са комплексни литератори, всички те и при научните си занимания са заразени с художественост, всички те нямат нищо общо с патоса на „к.ф.н.“

Ще гледат пушилка след Пламен Дойнов, Георги Господинов, Бойко Пенчев и Йордан Ефтимов някои наши „мастити“ литературоведи и писачи на поредната поетическа „равносметка“, ще глътат тази пушилка и ще се питат: как така успеха да ни обезсмислят тези двадесетгодишни хлапаци. Затова: **хващайте се за каруцата на Христоматията** братя литературоведи, **правете се, че разбирате за какво става дума, поддаквайте деконструктивистки, погълчайте дълбочинния си ужас от омесването на митологиите около Вазов и Четворката от „Мисъл“ едновременно, замъжвайте, когато пред смяните ви очи възникват блудни сцени. Няма как, ще се учим по новата Христоматия!**

(Литературен форум, бр. 38, 1-7.11.1995)

(Заглавието на този кратък емоционален текст играе с названието на прочутия роман на Жан Кокто „Les Enfants Terribles“ – *Ужасните деца*, или може да бъде преведено още: *неконтролируем, невъзможен немирник, комедия*, като тази написана на латиница дума „ces“ – „тези“ на български, напомня за френската връзка.) Наред с другите тематични съставки, в „Българска христоматия“ наистина доминира бащинско-синовната проблематика („Страната на измамените братя“, „Бащата в мен“ на Пламен Дойнов; „Бащата“, „Синът“, „Баща ми в мен“, „Стар дядо оплаква внучката си“ на Бойко Пенчев). Текстовете са изпълнени с автобиографическа пределна конкретика, включително и чрез автономнации (но и вpletени в мистификации): носталгиите по 1968 г. като всообща поколенийна рождена година; „Слово на вечерята дадена от Леополд фон Захер-Мазох в чест на Пламен Дойнов на 7.1.1994 г.“; „Отива си Синът на самотата“ – „И той ще издигне изпод земята – / в мозилата на стари графомани – / до Бойко Пенчев, Пламен Дойнов, Георги Господинов, / до още два-три достолепни трупа“; „София, окръг Бургаски“, „на редовните читатели на в. „Демократически преглед“, „Скръб по Вутимски (и плач по Далчев)“ – на Йордан Ефтимов (тук с намек към Миглена Николчина), „Навън пък кучетата лаят / и някак тихо плиска Искър“, „Последните коли навън / са неговият Искър“. Обобщително звучи за поколенийната проблематика и любовната пародия по Вапцаров на Георги Господинов:

ПОДИР СЕНКИТЕ ИМ
(Книги за нашите деца)
*Те идват и не помнят
моторните и песните
защото те са гостите
нечакани неискани
не са от фабрики
не са от канцеларии
не са от пожълтели страници
и без мустаци*

*Когато се наситят да ни гледат
ще ни целунат и ще си отидем*

*Те идват и не знаят
как плъхем намръщено
как бяхме с дъжд и урагани
и после страшни огнеометежи
а тези някак кротко и без дъжд*

Отново за поколенията (поетическите) в литературата

от стр. 11

ще ни сменят и червей
да ревнем тогава
да ревнем от болка
Не сме живели още и не сме празнували

Те идват

Но не спират тука своя полет

Отчуждението между поетите от двете поколения нарастваше.

Преизпълнени с хапливости са пародии и „подражанията“ от „Българска христоматия“ – включително и тези, които членовете на Четворката си посвещават един на други (така в „Разговор на четирите вдовици“ на поетите от Четворката, Георги Господинов иронизира „некрофилската“ тенденция в тогавашната поезия на Пламен Дойнов, включително с ето този „глас отвъд“: „Говори ви гласът на Пламен Дойнов. / По-тихо там, не чувате ли Пламен.“) Но в контекста на отминалия конфликт около „Литературен вестник“, днес посветеното на младия тогава Ани Илков „Напомняне“ звучи с друг смисъл:

Ето, Ани, остаряваш
видиш, вече побеляваш,
гасне младият, буйният жар.
Нал усещаш и кръвта ти,
как ти казва толкоз пъти:
Ани, Ани, веч си стар!
Младините забрави ги,
цалувките остави ги,
не мисли вече за любов
Да посрещаш с черна жалост
горчивата тежка старост,
отсега бъди готов...

И „библиографската“ бележка под линия ясно завършва така: „На авторите на отметката любвеобилно ще река, в северозападна редакция, „Дедината Ви...“, А.И.“. Отчуждението между двете поколения, които трябваше „да разделят“ символното наследство на 1989 година, нараства, за да се превърне в нетърпимост. Това е неизменната участ в литературната история за две съседни поколения, които търсят своето литературноисторическо утвърждаване, невъзможно е всяко от тях да не се опита да осъществи своята „дистинкция“ (оразличаване), да не упражни своя нагон към признаване.

4. Хроника и вътрешен смисъл на неразгърнатия се литературен скандал, накратко. „Битката“ за „Литературен вестник“ ли е?

Нападението над редакторите на „Литературен вестник“ нямаше учленен конкретен повод. Случи се изневиделица. Имаше сякаш само претексти: един от тях, остракирането на Силвия Чолева като сравнително отскоро работещ редактор. Сега, когато следим хронологията на публикациите, виждаме, че скандалът е бил търсен, той е съзнателно провокиран.

Но литературните скандали почти винаги имат „двойно дъно“, те никога не са само за това, което се заявява. (Изследвал съм един интересен литературноисторически казус: опита на Людмил Стоянов да присвои през 20-те списание „Хиперион“, да прогони Иван Радославов от собственото му издание; и деликатното самоотстраняване на критика и дори компенсаторното издаване на едни краткотрайни „критически страници“ – до възвръщането на силната фигура, на апологетически представения поет Теодор Траянов и влизането отново на Иван Радославов в правата си.)

Макар вече много отдавна да са напуснали „Литературен вестник“, водещите поети на поколението на 80-те продължават да смятат, че вестникът е „техен“, че им принадлежи по правото на „първоучредители“. Те вече не припознават Четворката като свои „деца“, искат да възпроизведат отново такива „деца“, но „други“ – съвсем „нови млади“ автори, които пишат „нова социална поезия“. Можеше с основание да си зададем въпроса: Възможност спорът (само) за „Литературен вестник“ ли е? Препарираният аргументи за недоволството – прекомерното „академизиране“ на изданието, липсата на приемственост, непривличане на нови автори, на млади хора – се възприемаха като несъщиски. Та нали от Четворката като действащи редактори бяха останали само двама, нали именно традиционната политика на абсолютна автономия на съответния водещ редактор предоставяха свободите отново и отново. Възможност – изнорираше се обстоятелството, че в „Литературен вестник“ отдавна бяха навлезли – и като редактори, и като цяла орда сътрудници – нови хора, и то повечето съвсем млади (дори много често хаотично и без ясен качествен подбор).

Всъщност поколението на 80-те не признаваше, че поколението на Четворката е възмъжало, еманципирало се е и отдавна дори

се е разслоило. Тези, които бяха „останали“ истински във вестника, просто бяха проявявали стоически (при днешните условия и на вечен финансов недоимък) вече десетилетия воля да правят вестник. И това е най-важното, защото някой трябваше да прави вестниците ни. Бяха се идентифицирали напълно с изданието. В такава ситуация, ако си останал отстранен и си недоволен – просто правиш ново издание, завързваш полемика с „присвоителите“ и с „променилите линията“, разбиращи стратегиите им и ги проваляш в очите на читателската публика. Иначе признаваш, че изданието се е превърнало в непохватна институция, която запушва всички канали за комуникация.

Но възможност, за всички нас, наблюдаващите с ужас тази неразгърната се докрай „братоубийствена“ полемика, бе ясно, че визирият по скандален начин Йордан Ефтимов (финесът и „неяснотата“ на поезията му и алтернативните му критически съждения продължават да гразнят мнозина) е бил възприет по неясни причини като една лесна плячка, че възможност истинският прицелен е Георги Господинов (считан за прекомерно фаворизиран – от кого?, или за неоснователно надценен – от други?, но и обожаван от огромната си фен-общност), както и донякъде Пламен Дойнов (респектиращ всички със системността на многостранните си занимания). Така в най-„скандалния“ брой 19-и на „Литературен вестник“ от 2016 г. в статия на Илиян Шехата за стихосбирката на Владимир Сабоурин „Работникът и смъртта“ четем: „Книгата отхвърля еротиката на разпадите, от които в миналата декада на века някои автори построиха писателските си блянове и впечатляващи замърсяващи влияния в литературата ни“. Тук ясно се визира книгата на Георги Господинов „Балади и разпади“ (2007), личната му писателска биография. Макар да не е всред актуалните редактори в „Литературен вестник“, литературната личност на Георги Господинов неизменно е всред постоянните скрити прицели и на ред други атаки и негодувания – и тук това също показва, че целта не е толкова и само „Литературен вестник“.

Проф. Миглена Николчина дава своята интерпретация на конфликтната ситуация: „За мене общата причина (за това „какво ги събра“ Ани Илков, Владимир Левчев, Едвин Сугарев и Румен Леонидов „около каузата да коригират днешните му редактори“ - бел. моя, М.Н.) е чувството на неудоветвореност на тази генерация, към която принадлежат. Това са силни поети, ярки индивидуалности, интересни, страстни, активни личности. Усещането им е, че не са оценени по достойнство. Аз споделям това усещане. Опитът обаче да се стовари недоволството върху това издание, което по силата именно на оставената от основателите традиция се управлява на комунални начала от работещите в него, беше наистина и тъжна, и жалка гледка“.

Но нека възможност направя съвсем лаконично обещаната хронология на скандала от лятото и есента на 2016 г. (макар това да се оказва една невъзможна задача – да го сториш, без да вземеш страна: четеш изключително силния текст на Димитър Камбуров и ти става мъчно от тази серия от революционни изцепки, при които наистина „се отказва човешко достойнство“ на колегите, с които не просто полемизираш, а направо псуваш. Но след това вземаш „Избрано“ – то на Ани Илков и си казваш – все пак, големият поет винаги има право...).

И така, хрониката:

- на 8 април в клуб „Перото“ на НДК се провежда дискусия по повод 25-годишнината от старта на „Литературен вестник“, прозвучава фразата на Силвия Чолева, че Ани Илков отдавна настоява за привличането на млади хора, възразява й Камелия Спасова, че това се прави непрекъснато;

- в бр. 16 на АВ от 20-26.04 Йордан Ефтимов публикува статията си „Спекулата с младите“, където четем: „Когато обаче възгласът „Дайте път на младите!“ е критика, насочена към сегашната редакция на „Литературен вестник“, той звучи още по-абсурдно. Направо по занзибарски.“ И още: „Ако под даване на път имаме предвид покана да станат редактори на „Литературен вестник“, нужно ли е да се провиква от своята бездна Ани Илков, тъй като редакторите на вестника не се сещат сами? Ами ако си взрян в пъпа си на единствен според теб защитник на промяната и търсач на нови гласове, ще си мислиш така, това е ясно.“ Това е истински бунт срещу сакрализираната фигура, именно той отприщва скандала.

- в бр. 19 на АВ от 11-17.05.2016 г. Ани Илков излиза с антрефилето си „Към защитниците на крепостта“ със следното обръщение: „Вие, които дискретно сте вдъхновили и тайно сте преподписали статията на „човека плък“ Й.Ефт., вече знаете какво сте направили, нали? Не сте „нараснали на пенис“, според наивните ви очаквания, а точно обратното. Съкратили сте се някак.“ И добавя пасаж, който вече звучи не като ругатня, а като заплаха: „Прочее, обратното броене за вашата „небивала земя“, фантасмагорично нагстроена над остатъците от „Литературен вестник“, започва точно днес“, отголду датата е „Гергьовден“; текстът на Ани Илков е подкрепен от статията на Владимир Сабоурин „Спекулата на един някогашен млад или Лоши ли са основанията на скандала“;

- на 24.06. Едвин Сугарев, Владимир Левчев, Румен Леонидов, Ани Илков и Ирма Димитрова огласяват своето открито писмо „Похитеният „Литературен вестник“ – или за наглостта“; ето началото на писмото: „Пишем това писмо, защото ни боли заради нравствената мизерия, в която е изпаднал вестникът, който някога създадохме. Защото е омерзително да виждаш как изданието, което осъществява големия пробив в литературата на 90-те, сега изсивява, издребнява, губи дух и хъс, превръща се в трибуна на някаква криворазбрана литературна толерантност от академичен тип. // Вестникът бе създаден от нас като продължение на „самиздата“ от последните години на комунизма. Той беше политически, провокативен, дори контра-културен, ползваше непозволен дотогава „нецензурен“ език, редакторите не премълчаваха нищо, с което не се съгласяваха в тогавашния културно-политически контекст, понякога редакторите дори спореха един с друг. Това беше част от общото кредо – за пълна творческа свобода, каквато старата комунистическа цензура не позволяваше“; нататък следват обидните определения – не само „напълно заслужен скандал“, но и „нравствен недоимък, наглост, подлост“, „превъртането ви в книжки плъхове, пилигримстването в земите на „жестоката нормализация“; и още: „Литературен вестник“ е не само осквернен, той е похитен“ и „Не можем да простим и на себе си – за това, че с оттеглянето си допуснахме да се случи всичко това“; само дето не се казва, че това се е случило преди повече от двадесет години и че и политическата, и културната ситуация в страната са вече съвсем други, че вестникът е отразявал през годините тези промени;

- на 28.06. действащите редактори на АВ излизат със своя отговор: „Непохитеният „Литературен вестник“ или за реалността. До авторите на писмото „Похитеният „Литературен вестник“ – или за наглостта“ (отговорът е подписан от Амелия Личева, Ани Бурова, Йордан Ефтимов, Камелия Спасова, Марция Кашинова, Пламен Дойнов); текстът започва така:

„Уважаеми автори на Откритото писмо, // отговаряме Ви въпреки неоправданите обиди, които сте изсипали по наши адрес в писмото си. Вярваме, че все пак още имаме сил за разговор върху съдбата на „Литературен вестник“, въпреки негативната кампания, която някои от Вас водят срещу сегашната редакция на вестника. Основание ни дава едно от последните изречения в писмото Ви, където казвате, че АВ е оцелял, защото никой не си е представял, че е по-голям от него. Така е. Ние не сме по-големи от АВ. И вие не сте. // Ние Ви дължим много и не сме го забравили. За някои от нас сте били учители, приятели, кумири. Не приемаме обаче менторския тон, с който зачерквате не просто нашите усилия, но и работата на авторите и преводачите в АВ през всичките тези години. // Да, вие сте участвали в създаването на АВ, но за да съществува той, не е достатъчен простият акт на неговото създаване. Нужна е ежедневна грижа за неговото оцеляване. АВ е нива, която някой трябва да работи. В последните двадесетина години, с изключение на Едвин Сугарев, не сме ви виждали на тази нива“; следват отговорите на четирите обвинения: за академическия тон на вестника – „според нас връзката с Университета е от жизнено значение за АВ“; за мнимото „похищане“ на вестника; за неоспоримия престиж на Ани Илков – но „както Ани Илков има право да изрази своята позиция, така и ние, редакторите имаме правото да изразим своята“; за „бастисването“ на Силвия Чолева – възможност „през последните два месеца тя не участва в заседанията на редакционната колегия и на практика се самоизолира“; и финалът: „След всичко казано и изписано ние все още пазим надеждата, че реалният разговор е възможен, ако наистина Ви е скъп „Литературен вестник“. Но с обиди и произволни квалификации това няма как да стане“; - пак в същия ден огласява свое становище и четвъртият от Четворката – Бойко Пенчев; ето този негов кратък текст:

ПРАВО НА УТОЧНЕНИЕ

До авторите на писмото „Похитеният „Литературен вестник“ или за наглостта
През годините редактори на „Литературен вестник“ доброволно са го напускали по следните причини:
1. Мързел.
2. Умора.
3. Захващане с други занимания, осмислящи живота и осигуряващи прехрана.
4. по малко от всичко изброено.
Напускането на АВ винаги е било личен житейски избор и като такъв не може да бъде основание за упражняване на морален терор върху ненапусналите.;

- на 31 юли Едвин Сугарев в качеството си на председател (управител) на Съвета на учредителите на фондация „Литературен вестник“ свиква заседание на този съвет и води със себе си Владимир Левчев, Румен Леонидов (които формално не са членове), Ани Илков и Ирма Димитрова; действащите редактори (Амелия Личева, тя има право да гласува и за Бойко Пенчев, Пламен Дойнов, Йордан Ефтимов), както и другите

членове Миглена Николчина и Ивайло Знеполски, са поканили адвокат, който да ги ориентира в правата и задълженията; след дебат е проведено гласуване относно редовността на свиканото събрание – групата на Едвин Сугарев го губи с три на седем; всъщност подозренията на действащите редактори са, че се цели с включване на нови членове промяна на съотношението в Съвета; събранието се проваля – групата напуска, като Ани Илков плъве на килима и процежда: „Нещастници, комунистически отрепки“. Това е негероическият финал. Скандалът имаше и разнородни отгласи. Така вече в бр. 30 на АВ Пламен Доинов пише в статията си „Криза на равностметката“:

„Кризата на равностметката е неизбежна. Въпросът е кой как реагира на нея. Или казано по-акуратно: Кой как управлява тази закономерна криза. // В разгара на скандала около „Литературен вестник“ през това лято видяхме куп неуспешни опити за овладяването ѝ. Някои теглиха чертата и в конспиративното им съзнание блесна истината, че за неблагоприятията в съвременната литература е виновен преди всичко този седмичник. После бързо персонализираха трагедията, за да обвинят за личните си разочарования конкретни редактори от вестника. Нищо, че част от тях от години вече не са редактори, но тъй в представите на обладаните от кризата продължаваха да редактират целия литературен живот.“

Александър Къосев предупреждава в сайта „Площад Славейков“ (10.08.2016): „В онова пък, което е останало от малка, духовна България, малцина поети, удивителни в съвършената си автономия се карат около „Литературен вестник“. Ама на смърт се карат, принципно, нищо друго не забелязват. // Ей, братя! На Апокалипсис мирише цялата работа.“

С Голямо задоволство се включва в „Марица“ (бр. от 15.08) – орган на непрестанните атаки срещу Георги Господинов. Заглавието е: „Скандал: мъчалив преврат взриви литературните среди. „Старецът“ Румен Леонидов поведе разгромяващ поход срещу Георги Господинов и останалите „млади“ от „Литературен вестник“.“ А Румен Леонидов не само „зачерква“ в статията си „Мълчанието на плуещите“ Георги Господинов от списъка на своите приятели, казва, че всичко при тях в сезащия „Литературен вестник“ е „фалш, талаш и пластмаса“, че той е „не разочарован, а направо разтърсен и отвратен“. Румен Леонидов публикува и стенограма от провалялото се Събрание на (съвета на) учредителите на Фондация „Литературен вестник“ (контрастенограма с посочени корекции публикува малко по-късно и Амелия Личева). Свой разказ за събитията направя в Владимир Левчев, като се опита да внесе чрез статията си „АВ и моралът в политиката“ миролюбив тон, „да укроти топката“; той твърдеше за въпросното събрание: „Идеята беше така да можем да повлияем за известна промяна на редакционната политика, да сътрудничим, а не да изместваме някого.“ Но нещата вече бяха отишли твърде далеч.

Трудно можеше да се предположи, че редакторите в „Литературен вестник“ – не само членовете на Четворката, но и поетесите и литературоведките – ще се самоотстранят. Или поне ще бъдат „омаскарени“ завинаги пред своите читатели като съдържатели на „статуквото“. От тях се искаше – нито повече, нито по-малко, да изчезнат, не само да ги няма, но и никога да не са били. Виждаше се, че този ход с обявяването на геца, на точно „тези геца“, се интерпретираше като оказал се напълно погрешен. Според мен поетите на 80-те надценяха санкциониращата мощ на своите критични послания. Единствената жертва се оказа временно самоотстраненият се Йордан Ефтимов.

Но аз съвсем не смятам този неразгърнал се докрай скандал за безсмислен, за контрапродуктивен. В литературния живот такива събития почти винаги са функционални: те открояват стилови различия и полярни тематични доминанти, дават пласък на процесите на литературноисторическото утвърждаване на писателските общности и на обособяването на писателските персони, подпомагат, ориентират читателите в техните преценки, избори, предпочитания. За литературната история работят както радикалните революционни жестове и поведения, така и уравновесяващите тенденции.

17–25 юли, 2019 г., София

П. П. Мисля си сега, след като направих този литературноисторически разказ, трябва ли и аз да бъда обиден за изречените хули. Та аз съм публикувал по страниците на „Литературен вестник“ през последните двадесетина и повече години десетки, не – поне стотина статии, рецензии, слова и очерци? Идентифицирал съм се трайно с вестника, той е и моят вестник.

Текстът е откъс от глава в „Литературноисторически обзорни сюжети“ – том първи от „Как работи литературната история. Нови съчинения в три тома“ на Михаил Неделчев. Тук се публикува със съкращения.

Маргарита Серафимова

Маргарита Серафимова е автор на три книги с поезия: „Животни и други богове“ (2016), „Демони и свят“ (2017), „Неразрешимостта на великолепието“ (2018). Предстои четвъртата ѝ книга – „Земя и любов“ (изд. Скрибенс). Нейни стихове са публикувани в периодиката на български и английски език. Номинирана е за две български (Национален център за книгата – НДК и „Иван Николов“) и за девет международни награди за поезия.

*
Докато говорех, невидимият часовник
от кръв в мен се изливаше,
също като пясъчен, също като водонаг.

*
Всемогщото настояще заяви
своя вятър
и отмени излишното.

*
От зала в зала –
така преминавах от светлината в сянката,
от пространствата на дърветата
в моите стая,
от повее в слънцето, от прага
в тишината пред бялата завеса на прозореца.
Имах покоя на голяма.

Мъжът

Очите, с които съзерцавам света –
в тях той вижда неговия смисъл.

*
Като животно мълчах, когато виждах смъртта.
Когато плувах над нея, като животно неех.
Това е всичко.

Битие

Господарувах над волята си,
а тя бе в пространство от звезди, скали, води.

Възвишената еротика

Той и аз, както вървахме, карахме четирите края
на небето и земята да се обединяват.
Бяхме саваната, самата.

Дивите води

Там, където няма яхта, няма плувец,
няма глас, само скалите шепнат,
там ще се гмурна.
Ще стана сянка на летяща рибка.

*
Варовикът бе крепост.
Там се движеха палма и незначително дърво.
Споделяха царствеността си в късния следобед.

Свирено място

За да повдигна духа си, подишах вятър.

*
Между небесните тела бях в кожата си,
рибка в светлина.
Движех се.

*
Когато поставих изиящия нар
на светлината на късния следобед, тя заигра по него.
Видах –
всичко е в мимолетността.

*
В дълбините пред мен премина рибка,
равна на съкровището вътре в мен
и го отрази.
Станах царска особа.

Свидетелката на стария площад

Да, бях само един човек
без средство за вечност.
Нямам какво да добавя.

Море в прозореца

Бях в красива стая.
Сърцето ми бе другаде.

Adoration

Прозрачните изумрудени вълни,
времето и кръвта ми –
всички течаха,
всички към безкрая.

*
Прекрасната пустош ме прие
в прегръдката си.
Бях птичката ѝ.

*
Намерих прозорец към дълбокото синьо,
където да искам да съм щастлива
бе да съм щастлива.
Две принциви риби минаха.

*
Високите бели гребени далече
внезапно се вдигнаха.
Свободата ми.

*
Гледах хотелския часовник на стената, евтин, алуминиев,
знаех, че ще ме надживее.
Ще бъде изхвърлен някъде, стрелките му равно
ще отмерват, когато единствените посоки в мен
ще бъдат корени на растения.